

У ТІ ДНІ, В ТІ ДАЛЕКІ ДНІ...

*Перший у світі сюжетний текст***Костянтин ТИЩЕНКО,***професор кафедри Близького Сходу КНУТШ*

У статті висвітлено теперішній стан дешифрування найдавнішого у світі сюжетного тексту, названого дослідниками «Повчаннями Шуруппака». Текст відомий у кількох різночасових фрагментах 2600–1800 рр. до н. е. Він являє собою збірку афоризмів шумерської життєвої мудрості. Окремо розглянуто можливі контакти з Дворіччям племен Наддніпрянщини «тих далеких днів».

IN THOSE DAYS, IN THOSE FAR REMOTE DAYS

*The earliest text with a storyline***Kostyantyn TYSCHENKO,***professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv*

The article deals with the present state of decryption of the earliest text with a storyline, named by its searchers «Instructions of Shuruppak». The text is known in some fragments written in 2600–1800 BC. It contains a collection of the Sumerian wisdom aphorisms. A special attention is paid to the possible contacts with Mesopotamia of the Dnieper Area tribes "in those far remote days".

Перші шумерські та єгипетські тексти датують кінцем IV тис. до н. е. Однак то були не сюжетні оповіді, а окремі записи. На відміну від них «Повчання Шуруппака» є повноцінною літературною пам'яткою. Цей текст – один із перших творів шумерської і світової літератури. Такі твори прищеплювали людям поняття добра, оберігали суспільні норми, навчали побожності й передавали новим поколінням традиційну мудрість.

ГЛИНЯНІ ТАБЛИЧКИ. Першу табличку з повчаннями Шуруппака знайшли під час розкопок біля селища Бісмаї (прадавній Адаб) в Іраку 1903 або 1904 р. Разом з іншими знахідками її було надіслано до Східного інституту Університету в Чикаго (рис. 1 угорі). Через певний час її дешифрували й переклали фахівці з шумерської мови¹.

У давнині «Повчання Шуруппака» мали бути популярні, бо в подальших розкопках фрагменти цього ж самого тексту не раз трапилися й в інших місцях Дворіччя. Крім іракського села Бісмая, такий текст знайдено ще у селищі Абу-Салабих та в Тель-Фара (це місто Шуруппак, одне з п'ятих шумерських допотопних міст). Табличка з Абу-Салабиха в Іраку (рис. 1 унизу зліва) – найдавніший примірник тексту (2600–2500 рр. до н. е.). Після вивчення й публікації фотографій табличка з Абу-Салабиха до війни 2003 р. зберігалася в Історичному музеї Багдада; де вона тепер – невідомо.

Добре досліджені варіанти тексту цієї пам'ятки шумерською мовою з Бісмаї і Тель-

Фара; відомі й пізніші уривки «Повчань Шуруппака» в аккадських перекладах з Вавилону (XV ст. до н. е. і кінця II тис. до н. е.). Мудрі поради стали поширеним жанром літератури Давнього Сходу. Те, що вони існують у кількох варіантах II тис. до н. е., підтверджує їхню автентичність (непідробність) і незмінну популярність у шумеро-аккадській літературі².

Цілісна картина про твір, умовно названий «Повчання Шуруппака», склалася завдяки сполученню фрагментів тексту з його копій різного часу. Для прочитання цілого тексту шумерологи й раніше об'єднували різночасові частини того самого твору. Деяких із них у «Повчаннях» бракує дотепер (рядки 88–96 і 234–243). Є й менші прогалини – через погану збереженість окремих рядків або брак фрагментів табличок. Подекуди знаки напівстерті, прочитати їх неможливо. Часом про втрачене можна здогадатися з контексту.

ІМЕНА. «Повчання» складені у сивій давнині, вони призначалися для сина Шуруппака Зіуд-сури (чи Зіу-судри) заради добробуту царства, родини і його самого. На час відкриття твору вчені вже знали ці імена з інших документів Давнього Шумеру. Аккадське ім'я Зіу-судри – Утнапіштім: це герой міфу про Гільгамеша і всесвітній потоп.

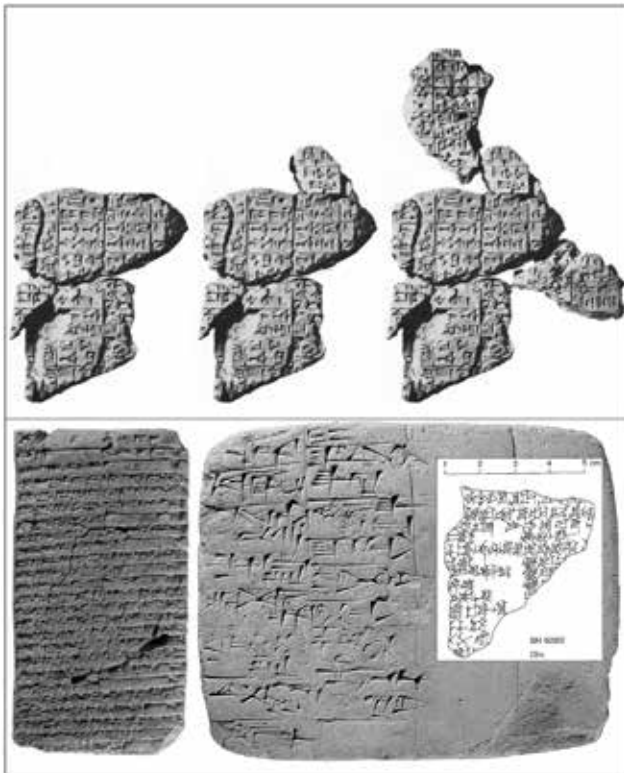
Мудрі поради в тексті дає нібито цар Шуруппак (SU.KUR.RU^{ki}), син Убара-Туту. Але значення першого імені з'ясоване не до кінця. З одного боку, Шуруппак – це назва одного з п'ятих

¹ Див.: Д о б л ь х о ф е р Э., с. 146–179.

² Див.: fr.wikipedia.org/wiki/Instructions_de_Shuruppak; ca.wikipedia.org/wiki/Instruccions_de_Xuruppak.

допотопних шумерських міст. Проте схоже слово трапилося і в одній із копій «Царського списку» (табличка WB-62, пишеться SU.KUR.LAM), де так звать царя між Убар-Туту і Зіуд-сурюю. В усіх інших примірниках тексту «Царського списку» ці два останні царі подані як батько й син. В. Ламберт вважає, що епітет батька («людина Шуруппака») дослідники могли сприйняти як ім'я царя. Можливо, Шуруппак (в інших копіях він же Куруппак) – це просто ім'я предка, вжите з метою надати вагомості мудрим порадам.

ЗМІСТ ПАМ'ЯТКИ. Текст «Повчань Шуруппака» поділений на три частини. Кожна починається зі звертання, призначеного для сприймання на слух (рядки 1–13, 76–82, 146–152). Звороти і фрази повторюються, оповідач не раз повертається до вже згаданих тем. Це ознаки продовження на письмі усної традиції. Як і в інших шумерських текстах, у «Повчаннях» майже немає дії. Замість неї йде її переказ у монологіях Шуруппака.

Рис. 1. Текст «Повчань Шуруппака» на глиняних табличках III і II тисячоліть до н. е. Угорі: табличка з Бісмаї в Музеї Східного інституту, Чикаго: послідовність складання фрагментів (середній малюнок наведено також у Вікіпедії). Унизу: зліва – втрачена табличка з Абу-Салабіха (2600–2500 рр. до н. е.), справа – табличка з Колекції Schøyen (Осло/Лондон) MS 3396, у врізі – прорис ще одного знайденого фрагмента тексту для подальшого розшифрування (В. Alster)

Поради Шуруппака лаконічні – від одного до трьох рядків клинопису. Звичайно один рядок клинопису містить у собі закінчену думку. Складнішу

за структурою закінчену думку передають два а то й три рядки. Таким чином сам спосіб розташування письмового матеріалу на клинописній табличці сприяє виділенню логічних одиниць.

Деякі з порад – суто практичні:

«Не купуй поля при дорозі.

Не ори поля на стежці.

Не роби криниці на власному полі:

через неї люди нашкодять тобі» (рядки 15–18).

Шуруппак попереджає про негативну громадську оцінку наслідків деяких вчинків:

«Не водися з одруженою молодницею: наговорять на тебе» (рядки 32–34).

Він зневажливо згадує базарні пересуди, де **«завжди увага лиш до образ і дурниць»** (рядки 142, 108). Кілька разів звучить пересторога не встрявати у сварки (22–27, 35, 60), не знатися з чужими (39–41, 60, 65–66), не вірити на слово (97–100) і зважувати власні слова (42–43, 53, 67, 117, 127, 134–135, 222–234). Є поради, як облаштувати царство, деякі стосуються вибору рабів (28–31, 49, 154–164, 193–201). Зворот **«тобі не слід»** повторений у тексті 64 рази: взаємне обмеження поведінки людей полегшує їм співжиття у суспільстві. Твір звеличує спосіб життя шумерів порівняно з «варварськими» народами, які цих обмежень не знають. Отже, «Повчання» містять повсякденну суспільну норму – здоровий глузд шумерів. Ужита у творі форма декламації властива всім текстам літератури Дворіччя. У прикінцевих рядках – традиційна подяка Нісабі, шумерській богині збіжжя, каліграфії та напучування: з цієї єдності сфер її впливу видно, яким важливим було для шумерів письмо.

Повчання мудрого Шуруппака збереглися й у прадавньому вигляді, й у пізніших версіях. Це не єдиний такий твір. Завдяки цьому «ми маємо змогу порівняти варіанти одного тексту, між якими – часовий проміжок понад 800 років. І що ж виявляється?» Текст подовшав, з'явилися нові строфи, внаслідок розвитку мови у пізніших копіях деякі слова стали коротшими: так, *dumu-ni-ra* (син-ові) пізніше пишуть *dumu-ni* (син-у). Однак «структура тексту практично не змінилася (!)... нові строфи складені у тому ж стилі й за тим же принципом, що й у давнішому варіанті. Дивовижна повага до слова записаного...»³

НОРМИ ПОВЕДІНКИ. Доконечна потреба для людей жити разом і спілкуватися виробила впродовж тисячоліть норми, аксіоми поведінки, що їх сприймали як «заповіді батьків» і передавали у вигляді моральних формул-приписів: «Не вбий, не вкради, не скажи неправди, не сварись, не вчини насилля, не задивляйся на заміжню, не базікай, шануй батька й матір, старших братів і сестер». Але так стисло й оглядно ці аксіоми були осмислені

³ От начала начал, с. 14.

вже пізніше. У «Повчаннях Шуруппака» вони ще не усвідомлені як цілісна норма поведінки. Окремі приписи-поради в цьому творі лише «розсипані серед багатьох інших повчань і притч»⁴. Саме ця обставина вказує на глибоку давність пам'ятки.

Текст «Повчань Шуруппака» має аналогії з пізнішими (бо вже упорядкованими) Десятьма заповідями Старого Завіту Біблії. Це повчання про пошану сина до батька й матері (рядки 266–260), осуд крадіжки (рядки 28–31), насильства (61–62), убивства (252–253). Звертання до сина повторене тричі, що теж нагадує біблійні тексти.

З «Повчань Шуруппака» видно, як повільно людство йшло до істин, зібраних згодом у біблійних скрижалях Мойсея. Спочатку етичних формул було більше, згодом їх узагальнено до десятиох. Старозавітні заповіді діють і у християнстві: три приписи шанування Бога; повага до батьків; заборона вбивства, перелюбу, крадіжки, неправдивого свідчення, заздрості⁵. Як моральну основу їх визнали не лише юдаїзм і християнство, а й іслам⁶. Відхилення поведінки від норми є й далі. Проте вони не масові, як у давнині, що можна припустити з самих заповідей. Суспільство формує себе мовною сутестією і силовим впливом.

«Звичайно, пише С. Крамер, навіть найраніші частини Біблії... у відомому нам вигляді не давніші від 1000 р. до н. е., тоді як більша частина шумерських літературних творів написана бл. 2000 р. до н. е. чи трохи пізніше. Тому не може йтися про [прямі] запозичення з шумерських літературних джерел. Шумерський вплив проник до Біблії через ханаанську, хурритську, хетську й особливо аккадську літератури»⁷: це видно в сюжетах потопу, Каїна й Авеля, Іова, Вавилонської вежі й розселення народів та ін.

ОСВІТА В ШУМЕРІ. «Чому ж від такого давнього періоду дійшло до нас так багато текстів народної мудрості? Вони були навчальним матеріалом!»⁸ Їх не раз переписували учні. Збереглися й неспівливі спроби молодших учнів-початківців, і прекрасні копії, зроблені рукою майстра-писаря⁹. «Короткі виразні висловлення, де особливо наочна гра слів, де видно влучність спостережень, де образи опуклі й живі, – таку мовну спадщину добре сприймали й добре запам'ятовували. Прикладом є не лише «Повчання» мудрого Шуруппака: від

Шумеру дійшли сотні афоризмів, байок, приповідок, коротких оповідань, приказок і прислів'їв¹⁰. Сучасний читач не завжди вловлює хід прадавньої думки. Але ось кілька найзрозуміліших приказок з-поміж тих, які дешифрував Е. Гордон:

- р 10 з 26 • **Може й у сріблі щастя; може й у збіжжі радість; зате бідний міцно спить.**
- **Писар, що рукою встигає за ротом – це писар для тебе.**
  - **Що знайшов – про те мовчи; що згубив – про те скажи.**
  - **Збрешеш раз, – то як і правду скажеш, не повірять.**
  - **Лишу своє непочатим; скористаюся твоїм...**
    - **Далекий мандрівник завжди брехун.**
    - **До ворожнечі веде не серце, а язик.**
      - **Дружба на день, рідня на віки.**
      - **Не зривай, згодом уродить.**
      - **Ласкаве слово друг усім¹¹.**

«Уміння писати в Давньому Дворіччі було досить поширене. В руїнах приватних будинків середнього достатку знаходять літературні тексти, а найпростішу звітну відомість міг скласти навіть пастух»¹². У списках писарів є й одне жіноче ім'я¹³.

Перша в людській історії й відразу така сучасна і зрозуміла, «шумерська школа залишила нам себе у величезній кількості навчальних посібників з відомостями про основні галузі знань свого часу – того, чого навчали у школі»¹⁴. Це тематичні переліки слів для позначення явищ географії, ботаніки, біології, сільського господарства; списки богів, тварин, предметів; словники, граматичні довідники; математичні задачі та вправи; шкільні «зошити» – глиняні таблички учнів з пробою «пера» (тростинки), з текстами, перекресленими рукою вчителя, зі списками екзаменаційних питань! «Школу називали в Шумері Едуба, що означає “дім табличок”. По довгих роках навчання в Едубі учень міг написати діловий документ, зробити землемірний розрахунок, знав основи музичної грамоти. Початковою метою школи було забезпечити підготовку писарів для господарських і адміністративних потреб держави, передусім – для роботи у храмах і палацах»¹⁵.

Але у тих класах «дому табличок» народилося й не бачене доти диво – світова література... Ось її перший у світі, найдавніший сюжетний текст, датований 2500–2100 рр. до н. е. 4500 років – це вік і цілої людської культури, і цього дивовижного тексту:

⁴ От начала начал, с. 26.

⁵ Див.: Тофт ул М. Г. Сучасний словник з етики. – Житомир, 2014, с. 110–111.

⁶ Див.: Pottenger J. Reaping the Whirlwind. – Georgetown University Press, 2007 (цит. за: fr.wikipedia.org/wiki/Doctrine_catholique_sur_le_Decalogue).

⁷ От начала начал, с. 27.

⁸ От начала начал, с. 26–27.

⁹ От начала начал, с. 27.

¹⁰ От начала начал, с. 27.

¹¹ Крамер С. Шумеры, с. 137 з 206.

¹² От начала начал, с. 26–27.

¹³ Крамер С. Шумеры, с. 146 з 206.

¹⁴ От начала начал, с. 27.

¹⁵ От начала начал, с. 27.

(ПОВЧАННЯ ШУРУШПАКА)¹⁶

v 1-13 > У ті дні, в ті далекі дні; у ті ночі, в ті далекі ночі; у ті роки, в ті далекі роки; у той час жив на Землі один мудрець, що вмів говорити виробленими словами.

Шурушпак, один мудрець – говорив виробленими словами,

Курушпаг давав поради синові; Курушпаг¹⁷, син Убара-Туту, давав поради синові своєму Зіуд-сурі: «Сину мій, послухай порад моїх, дослухайся до них!

Зіуд-суро, послухай слово сказане, дослухайся до нього,

не знехтуй порад моїх, не зневаж слів сказаних, поради мудрого цінні, виконай їх!»

v 14 > Не купуй віслюка, що реве: [надокучить тобі своїм ревом].

v 15-18 > Не купуй поля при дорозі, не ори поля на стежці.

Не роби криниці на власному полі: через неї люди нашкодять тобі.

Не селися біля площі: там завжди юрба.

v 19-20 > Не поручайся за когось, бо матиме вплив на тебе;

і за себе не давай поручатися, бо зневажить тебе.

v 22-27 > Не тиняйся, де сваряться; уникай бути свідком; [не встрявай] у сварку;

не зчиняй сварки; хай сама загасне. Обмини сварку, піди іншою вулицею (...)

v 28-31 > Не кради нічого. Не вдирайся в чужий дім.

Поки не упіймали, злодій лев, далі раб.

Сину мій, не вчини крадіжки: взявши сокиру, поранишся.

v 32-34 > Не обирай молодика кращим другом. Не водися з одруженою молодницею: наговорять на тебе. Сину мій, не лишайся сам у кімнаті з чужою дружиною.

v 35-38 > Не розпалой сварки; себе не ганьби. (...) Не хвалися, то й віритимуть тобі.

Обіцянки не зрїкайся: важким оком хай не глянуть на тебе*¹⁸ (...).

v 39-41 > Краденого не їж ні з ким (...)

Бо поділяться з тобою кістками, а віддати змусять вола, ще й овечку.

v 42-43 > Неправди не кажи: згодом то стане пасткою тобі.

v 44-46 > Не пускай овечку на незнані пасовиська.

Не наймай чужого бика за непевних [умов].

Надійний [шлях] – надійна й мандрівка.

v 47 > Не їзди поночі: з того може вийти і добре, і зле.

v 50 > Не кляни зятято: окошиться на тобі.

v 51-52 > Не прагни води недосяжної: то виснажить тебе.

v 53 > Не виставляй за поріг боржника: стане ворогом тобі.

v 54-57 > Не селися з зухвальцем: зробить життя твоє рабським.

Через село не пройдеши, аби вслід не гукали «Онде він!»

v 58-59 > Не роби дірки в огорожі, то й не казатимуть «Полагодь, що зробив».

v 60 > Не давай хліба незнайомому¹⁹, не устрявай у сварку.

v 61-62 > Сину, не чини насильства, (...)

v 63-64 > Не проганяй могутнього; не руйнуй огорожі.

Не проганяй молодого; не налаштуйте його проти міста.

v 65-66 > Очі шахрая так і крутяться: відійди геть, не дай сягнути себе.

v 67-68 > Не хвалися по шинках, як лукавець, – то й віритимуть тобі.

У розмові руками вимахувати не годиться.

v 70-71 > Герой один серед людей. Дорівняйся з ним.

Сонце одне на небі. Дорівняйся з ним.

v 73-75 > Отакі давав Шурушпак поради синові, Шурушпак, син Убара-Туту, давав поради синові своєму Зіуд-сурі.

v 76-82 > І по раз другий Шурушпак давав поради синові,

Шурушпак, син Убара-Туту, давав поради синові своєму Зіуд-сурі:

«Сину мій, послухай порад моїх, дослухайся до них!

Зіуд-суро, послухай слово сказане, дослухайся до нього,

не знехтуй порад моїх, не зневаж слів сказаних, поради мудрого цінні, виконай їх!»

v 92-93 > Хто тобі твоє не поверне – як коза-злодюжка, що траву у гаю пощипала.

v 94-96 > Палац наче річка широка: нутро як бики буцаті; що припливає – ніколи не досить, що випливає – не спинити.

v 97-102 > Про чужий хліб хай собі кажуть: «Його дам тобі, – ще й до пива».

А підеш за тим, хто так каже, – то ще й скаже «Не дам, бо нема вже».

Те чуже добро хай собі приростає, – а мені моя нивка миліша.

v 103-105 > Є майстерні вуста – кажуть слово; є різкі –

¹⁶ Традиційна назва твору умовна.

¹⁷ Різне написання імені зумовлене зведенням фрагментів різних примірників тексту.

¹⁸ Зірочкою * тут і далі позначено кілька місць, перекладених за найповніше збереженим вавилонським списком «Повчань» бл. 1800 р. до н. е. аккадською мовою (див.: «От начала начал», с. 444, 445).

¹⁹ За вавилонським текстом: «Не наближай ворога».

сіють сварку; є солодкі – як трави духмяні.
 v 106-108 > У статечного шанька із хлібом; а базіка
 тягає порожню, ще й вуста забиває клятьбою.
 v 109-114 > Кожухар сам кожуха не має. Сильний
 вирветься з будь-чиїх рук.
 Нерозумний нерідко втрачає.
 Нерозумний усе щось губить.
 «Не в'яжіть!» тільки молитися;
 «Не вбивайте!» благає.
 v 115-117 > Нетямуший – вирішує долі;
 в безсоромного інша крайність:
 «Який я! Всі від мене у захваті».
 v 118 > Слабку жінку затыгає доля.
 v 119-123 > Як наймеш кого [за харчі, то доїсть]
 і тебе покине;
 скаже «Добре поїв» – і до іншого піде.
 v 126 > Не винось вироку, як пиво п'єш.
 v 127 > Щось із дому пішло – не журись.
 v 128-130 > Небо далеко, земля ближча;
 але від неба добро множиш,
 і всі чужі землі ним дихають.
 v 131-133 > Як прийдуть жнива, час тоді дорогий, –
 люди жнуть, як раби, а їдять, як царі. Роби, сину,
 й ти так.
 v 134-142 > Хто ображає – лиш ранить; заздрісне око
 вбиває. Зухвалі слова – як чиряк.
 З моєї ж молитви – добробут, її струмись
 зволожує серце.
 На землі²⁰ ж увага лиш до образ і дурниць.
 v 143-145 > Отакі давав Шурупак поради синові,
 Шурупак, син Убара-Туту, давав поради синові
 своєму Зіуд-сурі.
 v 146-152 >>> І по раз третій Шурупак
 давав поради синові,
 Шурупак, син Убара-Туту, давав поради синові
 своєму Зіуд-сурі:
 «Сину мій, послухай порад моїх, дослухайся до них!
 Зіуд-суро, послухай слово сказане,
 дослухайся до нього, не знехтуй порад моїх,
 не зневаж слів сказаних!»
 v 153 > Не бий селянського сина:
 він збудував тобі пристань і греблю²¹.
 v 154-164 > Не купуй повію: то вуста кусючі; не купуй
 раба місцевого: від такої трави живіт болить; не купуй
 вільного: тільки й думає, як утекти; не купуй рабиню
 з палацу: прибере всіх до рук.
 Купи з гір чужинця, що буде тут не свій, –
 він носитиме воду тобі й берегтиме в дорозі.
 Без рідного міста куди йому йти?
 Без рідні де подітись?
 Не постукає в [інші?] двері, – не погордує тобою.
 v 165-167 > Сину мій, не мандруй сам на схід.

²⁰ За вавилонським текстом: «У країні».

²¹ За вавилонським текстом: «Бо зруйнує тобі канал».

Обери супутника (...)
 v 170-171 > Доля як мокрий берег;
 недовго й послизнутися.
 v 172-174 > Старший брат справді як батько.
 Старша сестра справді як мати.
 Слухай старшого брата як батька,
 слухай старшу сестру як матір.
 v 178-180 > Голод часом людей заганає у гори;
 через нього ж трапляються зрадники й іноземці,
 й інші люди спускаються з гір через голод.
 v 181-182 > Мале місто дарує цареві теля;
 а велике підбурює змову²²...
 v 183-188 > Добре жити [заможному].
 Бідний кличе болячку на нього²³.
 Добре й жонатому в домі. А самітник ночує на сні.
 Хто руйнує доми – під руїнами згине. Хто на всіх
 повстає – на того всі повстануть*.
 v 189-192 > Учепившись за шию бика,
 перепливеш річку²⁴.
 Ідучи біля владних, – дійдеш, сину, [до цілі].
 v 193-201 > Як рабиню із гір приведеш, з нею прийде
 добро і зло. Добро в руках її, зло у серці.
 Не пробитись добру через серце.
 Не стає воно й злу на заваді... (...)
 Від зла й човен у річці потоне, і бурдюк із водою
 в пустелі порветься.
 v 204-207 > Мати владу, маєтність
 і сталість – то все від богів.
 Підкорися шановним; схились перед владним.
 Тоді, сину, встоїш перед підлим.
 v 208-212 > Не обирай жінку на святі...
 Її нутро підробне, її вигляд підробний...
 Срібло на ній позичене; сережки на ній позичені.
 Плаття на ній позичене; сорочка на ній позичена.
 v 220 > Жінка з окремим майном занапасть
 домівку.
 v 221 > П'яниця потопить жнива.
 v 222-234 > Онде пліткарка – наче муха, літає. (...)
 Веретеном уколівшись, враз лементує;
 бігає з ним у руці, у доми зазирає, навсібіч заглядає,
 гукає «Вийдіть-но, гляньте»;
 на балкони²⁵ зиркає, до сварок встряє.
 v 242-244 > Не вважай нічого цінним, і життя буде
 солодке.
 Не служи речам; хай вони тобі служать.
 v 245 > Доля володаря в руках повитух із бабинця.
 v 245 > Без передмість нема й міста.
 v 252-253 > Не вбивай, бо він син, народжений
 від (...). Не в'яжи його.
 v 262-263 > Сину, в кінці пристані поле, хоч полите
 хоч ні, – а все дасть прибуток.

²² Інший переклад: «Велике збудує будинки, канали проріє».

²³ За вавилонським текстом: «І біднякові дає поїсти».

²⁴ Вавилонський текст темніший: «Узявши на плечі бика, річку не перепливеш».

²⁵ За вавилонським текстом: «На горища».

v 264 > Про втрачене найбільше думають...

v 266-271 > Заблукати собаці – біда.

Заблукати людині то жах.

На незнаній дорозі в горах лодоїди. Не будують вони осель, як люди; не будують міст, як люди.

v 274-276 > Цей дар слова – дає вітуху розуму. Як він входить до палацу, дає вітуху розуму...

А дар багатьох слів – [як] зірки небесні*.

v 277 > Отакі дав поради Курушпаг, син Убара-Туту.

v 278-280 > Хвала діви Нісабі, укладачці

Великих Таблиць,

що Курушпаг, син Убара-Туту, зміг дати ці поради!²⁶

РАННІ ЗВ'ЯЗКИ НАДДНІПРЯНЩИНИ І ДВОРІЧЧЯ. Чи могли знати про ці початки письма, писемності, літератури в Шумері наші давні предки з тоді ще неписьменних племен, які заселяли в шумерській час землі Наддніпрянщини?

1. Археологія. Відомі спроби пов'язати з Давнім Дворіччям петрогліфи (знаки на плитах пісковика) з Кам'яної Могили (насправді це не могила, а пагорб із кам'яних плит на березі р. Молочна за 16 км на північ від Мелітополя Запорізької обл.). На певній відстані від пагорба досліджені поселення доби палеоліту, неоліту, епохи бронзи. Проте безпосереднього зв'язку їх із самою Кам'яною Могилою не виявлено²⁷. Тобто це пам'ятка без збереженого контексту. «Відсутність будь-якого додаткового археологічного матеріалу і унікальність багатьох зображень Кам'яної Могили змусила дослідників намагатися датувати пам'ятку, виходячи з різних трактувань самих петрогліфів»²⁸. В опублікованих працях про можливі зв'язки петрогліфів усе ще бракує конкретної аргументації та переконливих висновків.

2. Генетика. На прадавні зв'язки населення Наддніпрянщини і Дворіччя вказують нові дані генетики, зокрема дослідження Y-гаплогрупи J («джей»). Це звичайна в Європі гаплогрупа, яка сформувалася близько 40 тис. років тому на Близькому Сході: тут її відсоток дотепер найвищий. Її співвідносять із давніми народами Месопотамії, анатолійцями, фінікійцями, греками, етрусками. В Україну її принесли люди Середземномор'я, Малої Азії та Дворіччя – через Грецію і Дунай. Із ними з'явилося рільництво на Дунаї й на Балканах аж до Молдови та Центральної України (**трипільська культура**). До цієї групи дотепер належить близько 2,5% сучасних українців²⁹ (кожний 40-й). У Європі відсоток людей Y-гаплогрупи J найбільший у Греції, на півдні Італії, Франції та Іспанії.

²⁶ Як сказано, багато інших шумерських текстів теж традиційно завершуються хвалою богині Нісабі.

²⁷ uk.wikipedia.org/wiki/Кам'яна_Могила#Петрогліфи.

²⁸ Див.: Б а д е р О.

²⁹ Див.: Т и щ е н к о К.

3. Топоніміка. Як згадано, корінь шумерського слова Едуба 'школа' – -дуб- 'табличка'. Похідне слово 'писар, вчений' шумерською мовою було *dub-sar*, а аккадською – *ṭuršaru*³⁰. Звучання шумерського слова нагадує назву міста *Дубоссари* на Дністрі у Молдові. Однак цільовий перегляд околиць Дубоссар не виявляє археологічного або топонімічного контексту, що міг би підказати напрям дальшого пошуку. Зате в Карпатах є село *Дубшари* на р. *Ілемні*, правій притоці Дністра (у Рожнятівському районі Івано-Франківської обл.). За звуковим складом назва *Дубшари* не просто схожа на *Дубоссари*, а й ближча до аккадського слова «тупшарру» 'писар'. Позначені обома назвами населені пункти взаємно віддалені на 1300 км. Проте вони лежать на одному річковому шляху: отже, між ними міг існувати історичний зв'язок, звідки і схожість у звучанні назв.

Гіпотеза *Дубшари* ~ *ṭuršaru* виправдовує розгляд топонімічних околиць цього карпатського села у світлі словникових матеріалів із Дворіччя. Тут, у горах, історичний топонімічний контекст зберігся значно краще, ніж на півдні у відкритому степу поблизу Дубоссар. Здається, навколо села *Дубшари* справді є інші ознаки месопотамських реалій: це річка і село ДУБа (?шумерс. *dub* 'табличка'); ще потік ШАНДРовець (?шумерс. *zandara* 'табличка'), с. ІЛЕМня і р. _ЛІМниця (?акк. Пам 'Елам'), нижче по ній ур. АДМівка (?еламс. *Adamdun* 'Елам'), гора ЛУХи (?еламс. *luhša* 'храмовий службовець'). Поблизу в Болахівському районі є ще село *Сукіль* під горою *Сукіль* на р. *Сукіль* (?еламс. *sukkal* 'писар'), до якої неподалік упадає р. *Бесарабка* (!). Це явна ознака контактів із Бессарабією, як колись називали Молдову. Річка Сукіль витікає з-під гори ЗЕЛЕМенка (?акк. Пам 'Елам'). З-під неї ж течуть на схід потік ЗЕЛЕМ'яне лівий *Бесарабки*, а на захід – річка ЗЕЛЕМ'янка ліва Опору. Основа З-елем- – цілком можливий результат зрощення прийменника з і давнішої основи *Елем-. На півдні цього ж району є ще р. ІЛЬМа ліва Свічі, а за перевалом східніше р. ІЛЕМка у вже згаданому с. ІЛЕМня. Біля витоків Ілемки – гори Горган-ІЛЕМський і Яйко-ІЛЕМське, річка й село КОЗАРка.

Ще далі на південь від Дубшар, уже на Закарпатті, навколо р. *Таупішурка* (?акк. *ṭuršaru*) у с. Лопухів Тячівського р-ну є пот. КУРТЯЩик (?еламс. *kurtaš* 'робітник'), стр. ГЕРСовець (?шумерс. *Girsu*, місто біля міста Ур), стр. МОХНАТий (?фінікійс. маханата 'укріплення'), пот. ІЛЬМува-тий (?акк. Пам). Над с. Кобилицька Поляна Рахівського р-ну – гори Велика і Мала КУРТЯСка й пот. КУРТЯСкий (?еламс. *kurtaš* 'робітник').

³⁰ Див.: T i n n e y S., Ph.

Висновок: назви *Дубшари*, *Дубоссари*, *Сукіль* можуть указувати на **присутність месопотамських писарів**. Якщо в назві *Дубшари* – справді *аккадське* слово *turšaru* ‘писар’, а *Дубоссари* – його *шумерський* відповідник *dub-sar*, то це перші месопотамські етимології для сучасних географічних назв. Тоді початкові морфеми топонімів *Dubšari*/*Дубоссари*, *Дубшари*, р. *Таупішурка* мали б відповідати шум. *dub-*, акк. *tur-*, елам. *turri* ‘глиняна табличка’. А значить, принаймні за частиною місцевих назв в Україні від основи *Дуб-/Туп-* може стояти ключова реалія Близького Сходу – *глиняні таблички з текстами*. З живими звуками слів, відтиснутими тростинкою-каламом на поверхні обпаленої потім цеглини.

Завдяки свідченню К. Рахна (Полтава) виявлено, що М. Чмихов ще 1990 р. згадав про ймовірні залишки **зіккурату**, розкопані у селі *Ruseştii Noi* (*Русешті Ной*) під Кишиневом³¹. Це недалеко від с. *Sângera* (< хет. Шінгар? ‘Шумер’) і за 40 км від с. *Dubšarii Vechi* (Старі Дубоссари), що стає важливим контекстом для Дубоссар. Крім того, *Дубоссари* й *Дубшари* лежать не лише на одній водній артерії, а й у межах єдиного ареалу поширення **нізньотрипільської культури** (хоч і на протилежних його краях)³².

Відомості про можливі залишки зіккурату в Молдові дістають несподівану підтримку в уже дослідженій іншій ділянці минулого. Верхній ярус зіккурату мав еламську назву *kizzum*. Іншомовне **-у-** відповідає у слов'янських мовах голосним **-и-**, **-і-** (пор. лат. *mūs* ~ укр. *миша*, слат. *mūta*, готс. *mota* ~ укр. *мито*). Існують села з назвою *Кизими* (Він-

ницька і Харківська області), відома балка *Кисимова* у с. Червона Кам'янка Олександрійського р-ну біля Кропивницького. Є і схожі прізвища, які часто мають українці зі східними рисами. Виявляється, що людей з цими прізвищами в Україні чимало: 751 Кізіма; 789 Кізім, 499 Кізіма, 111 Кізіменко, 136 Кізіменко, 122 Кізімова, 113 Кізімов; 1706 Кизим, 1431 Кизима, 131 Кизимчук, 95 Кизимишин, 377 Кизименко, 41 Кизимов, 42 Кизимова; 49 Кізема [ridni.org/karta]. Усього в Україні Кізім (і схожих) – 6393 прізвища. Відмінності у голосних – наслідок тисячоліть ужитку прізвищ у різномовних середовищах. Кізіми можуть бути неймовірно далекими нащадками еліти з Дворіччя – жерців, які понад 3000 років тому мали доступ до храмової святині на кіззумі – вершку зіккурату.

Історична дійсність Месопотамії була кількомовною. Такими є і топоніми навколо села Дубшари у Карпатах: можливі згадки глиняних табличок тут еламські й шумерські (*tuppi, dub, zandara*), писаря – аккадські й еламські (*turšaru, sukkal*); Елам названий по-аккадськи і по-еламськи (ЛЕМня, р. _ЛІМниця, ур. АДАМівка). Кілька разів по-еламськи згадані робітники. Живуть і в Карпатах, і по цій Україні також Кизими. Це різноманітні ознаки мовних контактів предків місцевих людей та обізнаності їх із найбільшою подією їхньої сучасності – винайденням письма.

Так вивчення топонімів, прізвищ, Y-гаплогруп, археологічних споруд дає різнобічні докази контактів із Дворіччям населення Північного Причорномор'я від часів трипільської культури. Це збагачує наукову картину неоліту і мідної доби в Україні. Наведених доказів достатньо для висновку про те, що наші предки могли знати про досягнення Дворіччя в галузі письма та про появу там небувалого дива – писемної літератури.

³¹ Див.: Чмихов М., с. 121.

³² Див.: Чмихов М., с. 80, карта.

Література

1. Бадер О. Петрогліфи Кам'яної Могили / О. Бадер // Палеоліт і неоліт України. – К., 1949. – Т. I. – Вип. VI.
2. На ріках Вавилонських. З найдавнішої літератури Шумеру, Вавилону, Палестини / уряд. М. Москаленко. – К.: Дніпро, 1991.
3. Рудинський М. Кам'яна Могила: корпус наскельних рисунків / М. Рудинський. – К., 1961.
4. Тищенко К. Гени, мови, Україна / К. Тищенко // Український тижень. – 2012. – № 16. – С. 28–58.
5. Чмихов М. Від яйця-райця до ідеї Спасителя / М. Чмихов. – К., 2001. – С. 121. (Перевидання книги 1990 р.)
6. Добльхофер Э. Знаки и чудеса. Рассказы о том, как были дешифрованы забытые письмены и языки / Э. Добльхофер. – Москва, 1963.
7. Крамер С. История начинается в Шумере / С. Крамер. – Москва, 1965.
8. Крамер С. Шумеры. Первая цивилизация на Земле / С. Крамер. – Москва, 2010.
9. От начала начал. Антология шумерской поэзии / вступ. статья, перевод, комментарии, словарь В. Афанасьевой. – Санкт-Петербург, 1997.
10. Lambert W. Babylonian Wisdom Literature / W. Lambert. – Winona Lake (Indiana): Eisenbrauns, 1996. (Instructions of Šuruppak – p. 92–95).
11. Tinney S. Electronic Pennsylvania Sumerian Dictionary (ePSD) / S. Tinney, Ph. Jones.